

Amerikanyň «Azatlyk heýkeli» – Osmanlynyň emlägi

Category: Kitapcy, Şekillendiriş we heýkeltaraşlyk sungaty

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Amerikanyň "Azatlyk heýkeli" – Osmanlynyň emlägi AMERIKANYŇ
«AZATLYK HEÝKELI» – OSMANLYNYŇ EMLÄGI

ABŞ-nyň dünýä belli «Azatlyk» («Freedom») heýkelini bilmeýäniňiz ýok bolsa gerek. Ýöne bu heýkeliň amerikanlaryň däl-de, musulman medeniýetiniň eseridigini näçämiz bilýärkäk?!..

Heýkel XIX asyryň ortalarynda şol wagt Osmanly türkmen döwletiniň düzüminde bolan Müsürde dikmek maksady bilen fransuzlar tarapyndan taýýarlanylýardyr. Emma garaşylmadyk şowsuzlyklaryň ýüze çykmagy sebäpli, heýkel Müsüre däl-de, Amerika tarap rowana bolupdyr. Hasam geň ýeri, heýkele edilen çykdaýlaryň agramly bölegi şol wagtyň hökümdary Soltan Abdyleziz tarapyndan tölenipdir. «Nýu-Ýork!» diýlende, biziň göz önümize köplenç Manhettendäki neboskorýoblar we şäheriň dik maňlaýyndaky adada howalanyp duran 93 metrlik «Azatlyk heýkeli» gelýär. XIX asyryň segseninji ýyllarynda Fransiýada ýasalan «Azatlyk heýkeliniň» çykdaýlarynyň esasy bölegini Osmanly türkmen soltany töläpdir. Özem bu heýkel Nýu-Ýorkda däl-de, şol wagtlar Osmanlynyň tabynlygyndaky ýurt bolan Müsürde dikmek üçin taýýarlanylýardyr. Şeýle-de bolsa, abysyz zähmet siňdirilip ýasalan äpet heýkel iş tamamlanan wagty ýüze çykan bir şowsuzlyk sebäpli Amerika äkidilýär.

XIX asyrda Osmanly türkmen imperiýasynyň çägendäki Müsür şol

asyryň başyndan bäri Kawalaly Mehmet Aly paşanyň neslinden gelýän «Hidiw» ünwanly häkimler tarapyndan dolandyrylypdyr. Hidiwleriň häkimiýeti içerki işlerde özbaşdaklyk statusyny gazanypdy. Müsür hidiwleri diňe daşary ýurtlar bilen baglaşýan şertnamalary osmanly patyşasyna tassyklatmaga borçludylar. Stambulyň merkezi häkimiýeti hidiwleriň bular ýaly talapnamalaryny hemişe diýen ýaly tassyklap durýardy. Müsür hidiwi Sait paşa 1854-nji ýylda fransuz inženeri Ferdinand de Lessepse taýynladan we Orta Ýer deňzi bilen Gyzyldenizi birikdirjek Suweýş kanalyňyň taslamasyny tassyklamak üçin Osmanly hökümdarynyň garamagyna ugradypdy. Taslamanyň arkasynda Fransiýa bardy. Emma Angliýa özüniň Orta Ýer deňzindäki we Hindistandaky agalygynyň soňuny getirip biljek bu taslamanyň amala aşmagyna garşy çykýardy hem-de Soltan Abdyleziziň bu taslamany tassyklamazlygy üçin elinden geleni gaýgyрмаýardy. Sait paşa Stambulyň razylygyna garaşyp durmady we 1854-nji ýylyň 30-njy noýabrynda fransuz inženere bu tutumly taslamany başlamak üçin gerekli şereketiň gurulmagyna ejaza berdi. Fransuz maýasy bilen gurlan şereketiň aksiýalary satylansoň, Angliýa Soltan Abdyleziziň üstüne hasam köp hüjüm edip başlady. Hökümdar müsür paşasynyň taslamasyny 12 ýyllap oňlamady. Müsür tarapy bolsa Stambulyň tassyklamasyna garaşman işe başlady. Emma 1863-nji ýylda Sait paşa tarpa-taýyn aradan çykdy. Onuň ýerine geçen Ysmaýyl paşa bolsa fransuzparaz däl-de iňlisparazdy. Şonuň üçin ol agalygynyň ilkinji ýyllarynda taslamanyň durmuşa geçmegine üns bermedi. Emma soňky ýyllarda kanalyň Müsüriň halk hojalygyna näderejede özgeriş getirjegine göz ýetirip, olam bu taslamanyň amala aşmagy üçin janaýaman tagalla etdi. İşler tamamlanyp barýarka fransuz hökümeti Soltan Abdylezize iňlislerden has beter hüjüm edip başlady. Soltan 1866-njy ýylyň 19-njy martyndaky Permany esasynda kanala rugsat bermek bilen kanaly çekýän şereketdir Sait, Ysmaýyl paşalaryň baglaşan şertnamalaryny tassyklady. Şeýlede, kanalyň gurluşygy üçin Müsüriň eden bergilerini hem döwlet kepilligine aldy we kanaly gurýan şereketiň býujetine ep-esli pul geçirdi.

■ AZIÝANYŇ ÝALKYMY BOLMALYDY

Sait paşa bilen kanalyň inženeri Ferdinand de Lessepsiň arasynda 1854-nji ýylda baglaşylan şertnamanyň şular ýaly täsin maddasy bardy: Kanalyň Orta Ýer deňzine kesişýän sepgidinde äpet heýkel dikilmelidi. Heýkel faraonlar döwrüniň eşiğine bürenen aýalyň sypatynda we onuň elinde «Aziýanyň ýalkymynyň Müsürden çykýandygyny» aňladýan şamçyrak bolmalydy. Soltan Abdyleziziň töläň pullarynyň içinde heýkele edilen çykdaýlaryň ep-esli bölegi bardy. Paşa bilen inžener heýkeli ýasamagy Fransiýanyň tanymal heýkeltaraşy Frederik Ogýust Bartoldä buýurdylar. Hatda heýkeltaraşa zähmet hakynyň belli bir bölegi öňünden tölendi.

Bartoldi işe başlapdyr. Dikiljek ýerinde bölekleyin düzüp boljak görnüşde taýynlanan heýkeliň işi birnäçe ýyla çekipdir. Heýkel kanalyň Orta Ýer deňzine birikýän ýerinde birnäçe hepdäniň dowamynda dikiler ýaly edilipdir we bir gämi bilen Marselden Müsüre äkitmäge taýýarlyk işlerine-de girişilipdir. Emma edil şol wagt Sait paşanyň ýerine geçen Ysmaýyl paşa musulman ýurtda bular ýaly uly heýkeliň dikilmegi halk arasynda ýakymсызlyk döreder diýen pikir bilen inžener Ferdinand de Lessepse heýkeli Müsüre getirmezligini buýurdy. Inženeriň paşany pälinden gaýtarjak bolup eden synanşyklary netije bermedi. Suweýş kanaly 1869-njy ýylyň noýabrynda dünýäniň çar künjünden gelen myhmanlaryň gatnaşmagynda dabaraly ýagdaýda, emma «heýkelsiz» açyldy. Bartoldiniň zehin siňdirip ýasan eseri bolsa Parižiň bir künjüne oklandy we esli wagtlap çaň siňip ýatdy. Şol ýyllarda dünýäniň beýle ýüzündäki döwlet bolan ABŞ bilen Fransiýanyň arasynda dostana gatnaşyklar ýetjek derejesine ýetipdi. Taraplar, ylla, biri-birini ýitirip tapan aşyk-magşuklar ýalydy.

■ HEÝKELIŇ ÝÜZI AMERIKA TARAP!..

Parižde gurlan fransuz-amerikan dostluk toparynyň başlygy Eduar Rene Lefewr de Labule hökümete amerikanlaryň fransuz dostlugyny hemişe ýatlap durarlary ýaly ýatdan çykmaýak sowgat ugratmagy teklipe etdi. Sowgadyň ullakan heýkel bolmagy barada

karara gelindi. Heýkeliň bir elinde hukugy aňladýan kitap, beýleki elinde-de «dünýäni ýagtyldan azatlygyň simwoly» bolan şamçyrak bolmalydy. Buýurma ýene-de, şol öňki heýkeltaraşa – Frederik Ogýust Bartoldä edildi. Bartoldiniň eseri eýýäm taýyndy, heýkel birnäçe ýyl bäri ussahanada çan basyp ýatyrdy. Bir ýetmezi bardy – olam heýkeliň ýokarky böleginde, ýagny, ellerinde, golunda we ýüzünde käbir üýtgeşmeleri girizmelidi. Amerikanlar heýkeli Nýu-Ýorkuň dik maňlaýynda – girişindäki kiçijik adalaryň birine ýerleşdirmegi makul bildiler. Bartoldi heýkeliň oturdyljak ýerini görmek üçin ýörite Nýu-Ýorka gitdi we Pariže dolanyp gelip täzeden işe başlady. Mis we polat ten örten heýkeliniň üstünde guran adybir diňi bilen ýatlanýan Gustaw Eýfel bilen bile işledi. Eser 1884-nji ýylyň iýun aýynyň başynda tamamlandy we fransuz hökümetine tabşyryldy. Bartoldi heýkeliň ýüzüni bütinleý çalşypdy we ejesi Şarlotteniň keşbini beripdi. Biri-birine çatylup gurnalýan 350 bölekden ybarat heýkel «Sere» adyndaky fransuz gämisine ýüklendi we 1885-nji ýylyň 4-nji noýabrynda Nýu-Ýorka gelip ýetdi. Şol wagt Nýu-Ýorkda heýkeliň oturdylmagy üçin haýyr-sahawat kompaniýasy dowam edýärdi. Ilkinji haýyr-sahawaty wenger emigranty, Nýu-Ýorkda çap edilýän «World» gazetiniň hojaýyny Jozef Pulitzer etdi we 100 müň dollar bagyşlady. Žurnalistikada dünýäniň iň abraýly baýragy hasaplanýan «Pulitzer» baýragynyň ady hut şu emigrant wenger žurnalistiniň adyndan gaýdýar. Pulitzer heýkeliň dikilmesine we resmi açylyş dabarasyna hem gatnaşypdyr. Bartoldi bu gezek Suweýş kanalyňyň inženeri we heýkeliň baş inisiatory bolan Ferdinand de Lessepsi hem ýanyna alyp Nýu-Ýorka gelipdir we 1886-njy ýylyň 25-nji oktýabrynda öz ýasan eseriniň açylyş dabarasyna gatnaşypdyr.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy.

@ Kitapçylar. Şekillendiriş we heýkeltaraşlyk sungaty